

РЕЦЕНЗІЯ

на дисертаційне дослідження **КІРДЕЄВОЇ Майї Олексіївни**
«Інтерпретація картин А. Бекліна як відкритих творів у музичній культурі
кінця XIX початку XX століття»

подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії
(кандидата культурології) зі спеціальності 034 «Культурологія»,
галузі знань 03 «Гуманітарні науки»

Дисертаційне дослідження Майї Олексіївни Кірдеєвої належить до робіт, які можна назвати «пограничними», тобто такі, що свідомо базуються на міжнауковому підґрунті філософії, естетики, культурології, мистецтвознавства, музикознавства тощо. Досліджуваний матеріал досить виразно ілюструє тенденцію як сучасної світової, так і української гуманітаристики, а саме: включати в дослідницьку площину принципово нові проблеми, які мають інтегративний характер і повинні вивчатися на перетині гуманітарних наук або, як стверджує авторка, специфіка теми дисертації передбачає *крос-дисциплінарний підхід*.

Проблематика відкритого твору в музичній культурі, застосування цієї концепції до картин швейцарського художника-символіста А. Бекліна та їх музичних інтерпретацій - є нагальним предметом для інтегрального підходу, що передбачає сам проект культурології. Водночас запропонована тема дослідження - це ще й спроба розглянути взаємодію, взаємозв'язок образотворчого та музичного мистецтва на прикладі картин А. Бекліна та їх однойменних музичних втілень. Саме в цьому і полягає актуальність роботи Майї Кірдеєвої.

Інтерпретації картин А. Бекліна в музичному мистецтві як відкритих творів привернули увагу дослідниці до проблеми художнього універсалізму, зокрема, з точки зору їх стилістичної та ідейно-змістовної взаємодії, а також феномена символу в художній культурі, його відтворення як у образотворчій, так і музичній площинах. Серед новаторських здобутків дисертантки необхідно виокремити музично-культурологічний аналіз віднайдених

маловідомих творів західноєвропейських композиторів (симфонічні поеми «Острів мертвих» Г. Шульц-Бойтена та А. Галлена, а також Балада Б. Мартіну «Вілла біля моря»), написаних за сюжетами А. Бекліна, застосування до цих творів концепції відкритого твору У. Еко, а також власну періодизацію творчої біографії художника з точки зору «прихильності до певного стилю образотворчого мистецтва і його домінанти» (с.24 дис.).

Чітко визначена мета дослідження дозволяє авторці цілком логічно окреслити сферу наукового інтересу і сфокусувати увагу на двох складових дослідження - *музичній* та *образотворчій*, а саме відкритих сюжетів картин А. Бекліна та їх музичних інтерпретацій композиторами кінця XIX початку XX століття в контексті синхронних культурних процесів, що потребує досить широкої обізнаності у сфері наукових інтересів взаємодії та синтезу мистецтв. Виходячи з головних завдань дослідження, дисертантка орієнтується на досить різноманітні методологічні чинники, цілеспрямовано «примушуючи» їх працювати на концепцію відкритого твору. Це зумовило звернення дисертантки до різних сфер наукового знання: культурології, філософії, мистецтвознавства, теорії комунікації, музикознавства тощо. У цьому різноманітті надзвичайно важливим є обраний авторкою дисертації *системний* та *крос-дисциплінарний підходи*, застосування методу вивчення творчих біографій, культурологічного коментаря, використання методів порівняльного, структурного та жанрово-стильового аналізу, методу теоретичного узагальнення. Дійсно, розмістивши картини А. Бекліна як відкриті твори у музичній культурі в епіцентр власної наукової концепції, Майя Олексіївна прагне максимально збагатити існуючі уявлення про них, екстраполюючи принципи різноманітних гуманітарних наук на музичну площину, зокрема, композиторську творчість.

Дисертація має чітку і логічну структуру, складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаної літератури (188) та додатків. Хочу відзначити важливу рису дисертації - залучення великого корпусу опрацьованих джерел іноземними мовами.

Перший розділ дисертаційного дослідження «Теоретико-методологічні засади дослідження картин А. Бекліна в композиторській творчості» присвячений концепції відкритого твору У. Еко, її значенню в дослідженні художньої культури, а також теорії взаємодії та синтезу мистецтв. Авторка послідовно йде шляхом від загального до часткового, від огляду існуючих культурологічних теорій у світовій та вітчизняній думці, порівняння поглядів вчених на проблему «відкритого твору», художньої мови у широкому контексті, нових підходів до інтерпретації і реінтерпретації творів та «конструкцій» їх смислів, авторства тексту, онтологічно-екзистенційного, чуттєвого сприйняття творів, до пошуку семіотичного універсуму у конкретних творах візуального та музичного мистецтвах. На думку рецензента важливим є введення до термінологічного тезаурусу такого поняття як «твір у русі» (за У. Еко), що уточнює форми існування відкритого твору та надає можливість зрозуміти трансформацію ідеї та її художнього вираження в картинах А. Бекліна «Острів мертвих» та «Вілла біля моря» у всіх серіях цих картин, а також їх музичних інтерпретацій.

Цілком слушним є звернення авторки дисертації до концепції взаємодії та синтезу мистецтв як культурологічних інструментів вивчення картин А. Бекліна в образотворчому і музичному мистецтві. Спираючись на досвід визнаних науковців, Майя Кірдеєва наводить власне розуміння синтезу мистецтв, зокрема наприкінці ХІХ – початку ХХ століття. Як зазначає дисертантка: «На нашу думку, поняття взаємодії мистецтв і синтез мистецтв близькі один до одного. Власне, взаємодія мистецтв і народжує їх синтез» (с.69 дис.). Саме у контексті взаємовпливу і взаємопроникнення мистецтв, авторка звертається до теорії символізму, що створює підґрунтя для дослідження картин А. Бекліна та їх інтерпретацій у композиторській творчості з точки світоглядного настрою «Fin-de Siècle».

У контексті синтезу мистецтв та відкритості твору, дисертантка привертає нашу увагу до важливих чинників в музиці: емоційності, чуттєвості та імпровізації, що надає можливість якнайкраще виявити саму ідею творів, тонку вібрацію та чуттєву красу музики, розкрити суть

феномену відкритих творів. Крім того, авторка акцентує увагу на пошуках нових засобів виразності в області звуку та кольору. Цю тему авторка продовжує розвивати у Другому розділі дослідження «Сюжети картин А. Бекліна (“Острів мертвих”, “Повернення на Батьківщину”) в творчих біографіях митців: процеси взаємодії мистецтв». Розділ розпочинається з розгляду біографії А. Бекліна, яку дисертантка доповнює власною періодизацією творчого шляху митця, орієнтуючись на прихильність до певного стилю образотворчого мистецтва та його доміанти. Крім того, авторка пропонує нашій увазі маловідому у наукових колах хронологію створення п’яти варіантів картини А. Бекліна «Острів мертвих», що підтверджує ключову ідею дослідження про відкритість твору. Важливим є й спостереження М. Кірдеєвої щодо переосмислення значення міфу в картинах митця, що як максимально відкритий феномен у мистецтві «не в останню чергу, робить картину А. Бекліна відкритим твором» (с.93 дис.).

Надзвичайно цікавим та продуктивним у контексті нової виразності та взаємодії кольору і звуку є аналіз симфонічної поеми «Острів мертвих» С. Рахманінова з точки зору стилістичної та ідейно-образної взаємодії з художнім світом чорно-білої репродукції однойменної картини А. Бекліна. Авторка зазначає, що картина «спонукає нас до розгляду такого примітного явища в світовому мистецтві, як феномен монохромних зображень, їх силу впливу на сприйняття споглядача», адже на першому місці тут особисті враження, емоції, а також особливий погляд художника на навколишній простір ... зміст у монохромному варіанті розуміється глядачем ясніше, а вплив на нього сильніший» (с. 104 дис.). М. Кірдеєва цілком слушно зауважує, що такий підхід підкреслює думку М. Пастуро про залежність сприймання кольору від культурного та історичного бекграунду. Авторка доходить до висновку, що, не зважаючи на чорно-білий колір, у музичному творі відтворено не таємницю смерті, яка зображена художником, а *таємницю життя*, чорне долається *багатобарвністю життя*, що вкотре підтверджує думку У. Еко про відкритість твору та різноманітність його інтерпретацій. Композитор надає можливість відчути в картині А. Бекліна

ідею «руху назад», плинність Часу та його символічність, звертається до онтологічно-екзистенційних проблем життя та смерті, буття та небуття, категорії Вічності, тобто тих вічних тем, які є завжди актуальними, але, як відомо, на межі століть набувають особливого значення.

Викликає інтерес підрозділ присвячений соціокультурному феномену ностальгії, що розглядається як певний культурний чинник створення фортепіанних мініатюр від романтизму Ф. Шопена до вражень від картини А. Бекліна «Повернення на Батьківщину» на початку ХХ століття. Прослідковуючи шлях розвитку теми ностальгії, авторка звертається до фортепіанної творчості Ф. Шопена, що «пронизана ностальгічними споминами та смутком за Польщею» (с.122 дис.) та аналізує мазурку ор.17 №4. В ході аналізу було виявлено характерні мелодичні фрази та танцювальні жести, символізм характерних інтонацій зітхання, жалоби, голосіння та хроматичних гармоній, які вказують на конкретний ностальгічний характер та програмний зміст цієї мазурки. У контексті ностальгійності особливої ваги набуває аналіз Прелюдії сі-мінор №10 С. Рахманінова, яка була написана від впливом картини А. Бекліна «Повернення на Батьківщину». Порівнюючи візуальну картину та музичний твір, авторка дисертації вказує на спільні риси та відмінності, але найголовніше - відкриває прихований зміст Прелюдії сі-мінор №10 С. Рахманінова, а саме, звернення до теми «вічного повернення» (за Ф. Ніцше) і метафори дзеркала, що значно розширює уявлення про відкритість вищеназваних творів.

І звісно, домінантою дослідження є Третій розділ. Авторка дослідження презентує цілу панораму композиторських версій картин А. Бекліна, експлікує теоретичний та методологічний матеріал дисертації у площину музичної культурології та аналізує музичні інтерпретації Г. Шульца-Бойтена та А. Галлена на сюжет картини «Острів мертвих», баладу «Вілла біля моря» Б. Мартіну на однойменну картину А. Бекліна, а також циклічний музичний твір «Чотири симфонічні поеми по А. Бекліну» М. Регера. Ці твори увібрали різні емоційні відчуття, драматургійне вирішення, стильові та жанрові

ознаки, неповторність та самобутність оркестрового вирішення, оригінальність втілення синтезу мистецтв у відтворенні контекстуального зв'язку між картинами А. Бекліна та музики кожного з названих композиторів. Але їх об'єднує головне – відношення до так званої категоріальної моделі / онтологічної схеми «граничних підстав» - «життя – смерть – безсмертя» (за О. Кирилюком), екзистенційно цілісного становища людини в Універсумі. Тому питання, що піднімаються у дисертаційному дослідженні М. Кірдеєвої - це про той відкритий твір, який виявляє власну евристичність та сутнісні параметри людинотворчості.

Дисертаційні висновки, до яких дійшла авторка, цілком відображують основні положення дослідження. Заявлені М. Кірдеєвою аспекти дослідження розкриті послідовно, аргументовано і дають повне уявлення про рівень професійної підготовки дисертантки. Авторка на належному науково-теоретичному рівні опрацювала матеріал і запропонувала власне бачення низки принципово важливих проблем. Творча пошуковість та вичерпаність аналізу, які властиві дисертаційному дослідженню, дозволяють говорити про вдалу спробу реалізувати новаторські ідеї авторки.

Проте, позитивна оцінка рецензентом дисертаційного дослідження Майї Олексіївни Кірдеєвої не знімає необхідності виокремити деякі дискусійні моменти або ті, які ми вважаємо невикористаними можливостями. Матеріал дисертації спонукає до роздумів, до співставлення точок зору. Саме це робить необхідним поставити питання про сутність та доцільність певних аспектів дослідження:

1. У сучасному мистецтвознавстві існують протилежні погляди на природу існування синтезу. З одного боку вважається, що синтез – це конфліктне поєднання елементів, в результаті котрих і виникає нова якість, з іншого - вважається, що синтез у мистецтві знімає протиріччя між взаємодіючими мистецтвами, в результаті якого народжується нове явище. З цього приводу виникає запитання. До якого погляду більш схильна дисертантка, оскільки, з тексту дослідження не можна точно уявити позицію

авторки, а поняття «взаємодія мистецтв» та «синтез мистецтв», які є дійсно близькими, представлені як щось тотожне, а тому потребують уточнення.

2. Як символізм картини «Острів мертвих» А. Бекліна втілюється у музичній мові досліджуваних творів? У чому полягає відмінність / специфіка музичних образів у творах М. Рegera, Г. Шульц-Бойтена та А. Галлена?

Ще раз зазначу – зміст роботи переконливо засвідчує, що авторка здійснила ретельний і всебічний аналіз обраної проблематики. Майя Олексіївна Кірдеєва повністю виконала поставлені перед собою завдання, проявивши високу наукову кваліфікацію. Публікації за темою дисертації, наведені в списку літератури, відповідають вимогам ДАК МОН України і кількісно, і за змістом. Дисертація має практичне значення, її матеріали можуть бути включені до навчальних програм вузівських курсів культурології, історії світової культури, історії музики та аналізу музичних форм.

Отже, дисертаційна робота Майї Олексіївни Кірдеєвої «Інтерпретація картин А. Бекліна як відкритих творів у музичній культурі кінця ХІХ початку ХХ століття» відповідає вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 року №44. За її виконання Майя Олексіївна Кірдеєва заслуговує на присвоєння наукового ступеня доктора філософії (кандидата культурології) зі спеціальності 03 «Культурологія», галузі знань 03 «Гуманітарні науки».

Доктор мистецтвознавства,
доцент, професор кафедри
теорії та історії культури
НМАУ імені П.І.Чайковського

М.Ю. Северинова